

Vremea magicienilor

Colecție coordonată de
Magdalena Mărculescu

FilosoFii
A G O R A

WOLFRAM EILENBERGER

VREMEA MAGICIENILOR

Wittgenstein, Benjamin, Cassirer,
Heidegger și marele deceniu
al filosofiei (1919–1929)

Traducere
din limba germană de
Dan Siserman

TREI

FilosoFii
A G O R A

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

EILENBERGER, WOLFRAM

Vremea magicienilor : Wittgenstein, Benjamin, Cassirer, Heidegger și marele deceniu al filosofiei (1919-1929) / Wolfram Eilenberger ; trad. din lb. germană de

Dan Siserman. - București : Editura Trei, 2026

Conține bibliografie. - Index

ISBN 978-606-40-2719-1

I. Siserman, Dan (trad.)

1
929

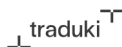
Titlu original: ZEIT DER ZAUBERER

Das große Jahrzehnt der Philosophie

Autor: Wolfram Eilenberger

Copyright © 2018 Klett-Cotta - J.G. Cotta'sche Buchhandlung Nachfolger GmbH,
Stuttgart

© of the translation: S. Fischer Foundation by order of TRADUKI

Această carte a apărut cu sprijinul oferit de TRADUKI, o rețea literară din care fac parte Ministerul Federal al Afacerilor Europene și Internaționale din Republica Austria, Ministerul Afacerilor Externe din Republica Federală Germania, Fundația Culturală Elvețiană Pro Helvetia, Grupul de Interes Übersetzerinnen Übersetzer (Literaturhaus Wien) din partea Ministerului Federal pentru Artă, Cultură, Servicii Publice și Sport al Republicii Austria, Goethe-Institut, Fundația S. Fischer, Agenția Slovenă de Carte, Ministerul Culturii și Massmediei din Republica Croația, Ministerul pentru Societate și Cultură al Principatului Liechtenstein, Fundația Culturală Liechtenstein, Ministerul Culturii din Republica Albania, Ministerul Culturii și al Informației din Republica Serbia, Ministerul Culturii din România, Ministerul Educației, Științei, Culturii și Sportului din Muntenegru, Târgul de Carte de la Leipzig, Ministerul Culturii din Republica Macedonia de Nord și Ministerul Culturii din Republica Bulgaria.

Copyright © Editura Trei, 2026

pentru prezenta ediție

O.P. 16, Ghișeul 1, C.P. 0490, București

Tel.: +4 021 300 60 90 ; Fax: +4 0372 25 20 20

e-mail: comenzi@edituratrei.ro

www.edituratrei.ro

ISBN 978-606-40-2719-1

EDITORI: Silviu Dragomir
Magdalena Mărculescu
Vasile Dem. Zamfirescu

DIRECTOR EDITORIAL NONFICTION:
Victor Popescu

REDACTARE:
Cezar Petrilă

DESIGN ȘI ILUSTRAȚIE COPERTĂ:
Alexe Popescu

DIRECTOR PRODUCȚIE:
Cristian Claudiu Coban

DTP: Dan Crăciun

CORECTURĂ: Rodica Crețu

Pentru Eva

Cuprins

I. PROLOG – MAGICIENII 13

- Sosirea lui „Dumnezeu” 15 • În plină ascensiune 21
- Păstrând calmul 23 • Mitul Davos 25
- Întrebări profund umane 27 • Fără fundament 29
- Două viziuni 31 • În fața alegerii 32 • Unde se află Benjamin? 33
- A eșua în stil mare 36 • Am nevoie de un țel în viață? 39
- Omul-republică 41

II. SALTURI – 1919 45

- Ce-i de făcut? 47 • Refugiul 48 • Zile critice 49
- Teze romantice 52 • Noua conștiință de sine 53
- Fuga, soluția ultimă 55 • Metamorfoza 56 • Fapte etice 58
- Nefericit și fără dorințe 60 • Alte condiții 63
- Flancuri expuse 64 • O lume fără viziune 67
- Știința originală 68 • Fără alibi 71 • Noul tărâm 72
- Fidelitatea față de eveniment 73 • Virtuți germane 75
- Neiubit 78 • Electrizat 80

III. LIMBAJE – 1919–1920 85

- Vorbind în imagini 87 • Punți vieneze 90 • Precizie poetică 92
- Împotriva lumii 93 • Trei puncte la Haga 96
- Imagini ale faptelor 97 • Frizerul 98 • Russell pe scară 100
- De ce nu putem vorbi despre existența lumii 102
- În plină furtună 104 • Privirea opacizată 106
- Singuri împreună 110 • Doi ciudați 111
- Înainte de toate e „lumea ambiantă” 112

- Irumperea autenticității 115 • Un job în media 116 • Băjbâieli 119
 - Sarcina 124 • Traducerea radicală 131
 - Cult și răsunet 133 • Goethe la Hamburg 136
- Fenomenul fundamental 137 • Voința de diversitate 139
 - În ton cu științele 142 • Există o limbă originară? 144

IV. CULTURA – 1922–1923 147

- Liniștea cabanelor 149 • Chemări stranii 150
- Grija pentru *Dasein* 153 • Curajul de a înfrunta furtuna 156
 - Lupte pentru titularizare 158 • Reaua vecinătate 159
 - Buna vecinătate 162 • Utopia de pe rafturi 165
 - Leșirea din mit 167 • Noul Iluminism 170
 - Dincolo de râu 171 • În vârtej 173
 - Al treilea din grupul antiacademic? 176
 - Goethe la Weimar 179 • Mai multă lumină 181
 - Libertate ori destin 182 • Alegere ori decizie 185
 - Republica scindată 188 • Saltul izbăvitor 188
 - Transcendența salvatoare 190 • Lipsit de îngăduință 192
 - Trei sferturi de înțelegere 195 • În terapie 196
 - De sus în jos 199

V. TU – 1923–1925 205

- Idiotul 207 • *It's complicated* 209 • Ospitalitate 220
 - De la Hamburg la Bellevue 221
- Experiment-cheie cu șerpi 223 • Tunel și lumină 224
- Weimarul se clatină 227 • Fortărețe puternice 229
 - Ființa ca eveniment 231 • Daimonicul 232
- În mijlocul ființei 234 • Cel mai greu de gândit 236
 - Amor mundi 237 • Cură de foame 238
- *Goodbye Deutschland* 242 • Struguri și migdale 244
 - Noi începuturi 247

VI. LIBERTATE – 1925–1927 253

- Stele roșii 255 • Prolog critic 257
- O cădere adamică 259 • Procesarea tragediei 261
 - Rememorarea percepției primordiale 264
 - Dramă și tristețe 268 • Album critic 271
- Palestina sau comunismul 272 • A fi aproape 277 • La treabă 278
 - Punerea în lumină a întrebării 280 • Timpul *Dasein*-ului 282
 - Iată ciocanul: analiza ustensilului 283
 - Vârtejul anagoasant al gândirii 287
 - Pre-mergerea întru moarte 290
 - Școala de la Hamburg 295 • Originea ascunsă 297
 - Pluralitate polifonică 298
 - Modelarea de sine prin deschiderea spre lume 301
- Ce-i scris în stele 302 • Adevărul din spatele glumelor 306
 - Ingineri ai limbajului 307 • Cuvinte primare 312
- Principiul responsabilității 314 • Pus la pământ 317

VII. ARCADE – 1926–1928 321

- Talent tehnic 323 • Doar pentru zei 328
- Un cerc fără magistru 329 • Mai sunt multe de învățat 331
 - Pe muchie 337 • Moscova — stația finală? 343
 - Iadul celorlalți 346 • Un om fără schelet 348
- *Party for one* 350 • Mări întinse 355 • În ochiul furtunii 358
 - Invitație la Frankfurt 360 • Individul și republica 363
- În construcție 369 • Timpul daimonului 370 • După ființă 372
 - Fundament și abis 375 • Înapoi la origine 376
 - Întoarcerea acasă 379 • Ture alpine 380

VIII. TIMPUL – 1929 383

- Coborâre în slalom 385 • Printre oameni 386
 - În ajun, la München 389 • Relaxați-vă! 391

- Furtuni de cuvinte — disputa de la Davos 393
- Lingându-și rănilile 403 • Trăiri primăvăratice 405
- Opera de trei sute de parale 406 • Experiențe psihelelice 409
 - Memorie și extaz 411 • Lumina lămpilor cu gaz 412
 - Caracterul autodistructiv 415 • Crenvurști și cârnăciori 418
- Hoinarul 422 • Absent de la Școală 423 • Probleme interne 424
 - Înapoi în cotidian 425 • Napoli la Cambridge 427
 - Amintiri cu scop precis 428 • Orașul cuvintelor 429
 - Dincolo de ziduri 431

Epilog 435

Mulțumiri 439

Bibliografie principală 441

Bibliografie selectivă 447

Sursele imaginilor 457

Index de nume 459

*Cel mai bun lucru pe care istoria
ni-l poate transmite este entuziasmul
pe care îl stârnește.*

Johann Wolfgang von Goethe,
Maxime și reflecții

I. PROLOG

MAGICIENII

Sosirea lui „Dumnezeu”

„Nu vă faceți griji, știu că nu veți înțelege niciodată.” Așa s-a încheiat ceea ce probabil a fost cel mai ciudat examen oral de doctorat din istoria filosofiei. Pe 18 iunie 1929, la examenul de doctorat de la Cambridge, în fața unei comisii formate din Bertrand Russell și George Edward Moore se prezenta un fost miliardar austriac în vârstă de 40 de ani, care în ultimii zece ani lucrase în principal ca profesor de școală primară*. Numele său era Ludwig Wittgenstein. Wittgenstein nu era un necunoscut la Cambridge. Dimpotrivă, din 1911 și până cu puțin înainte de izbucnirea Primului Război Mondial, studiasse acolo cu Russell și devenise rapid o figură cunoscută atât pentru vădita sa genialitate, cât și pentru încăpățânarea sa. „Ei bine, Dumnezeu a sosit, l-am întâlnit în trenul de 5:15”, scria John Maynard Keynes într-o scrisoare din 18 ianuarie 1929. Keynes, la acea vreme probabil cel mai important economist din lume, îl întâlnise întâmplător pe Wittgenstein a doua zi după întoarcerea sa în Anglia. Faptul că vechiul prieten al lui Wittgenstein, G.E. Moore, se afla în același tren care mergea de la Londra la Cambridge spune

* Relatarea despre proba orală a examenului de doctorat și circumstanțele sale se bazează pe R. Monk (1991), pp. 255 și urm.

multe despre atmosfera familiară și plină de bârfe a vieții universitare de la acea vreme.

Ar fi însă o greșeală să credem că atmosfera care domnea în acel compartiment era una destinsă. Wittgenstein, cel puțin, nu era înclinat spre *small talk* — discuții mărunte — sau alte amabilități sociale. Geniul de la Viena era mai degrabă predispus la izbucniri bruște de furie și putea fi extrem de răzbunător. Un singur cuvânt deplasat sau o remarcă politică spusă în glumă putea duce la ani buni de ranchiună, ba chiar la ruperea relațiilor, cum i se întâmplase de mai multe ori cu Keynes și Moore. Cu toate acestea Dumnezeu s-a întors! Așa încât bucuria era nemărginită.

A doua zi, pentru a-l întâmpina pe fiul risipitor, în casa lui Keynes a fost convocată o reuniune a „apostolilor“, un club studentesc neoficial, extrem de elitist, cunoscut la universitate mai ales pentru înclinațiile homosexuale ale membrilor săi*. În cursul unei cine festive, Wittgenstein a fost ridicat la rangul de „înger“, adică membru onorific al societății. Pentru cei mai mulți dintre ei trecuseră mai bine de 15 ani de la ultima întâlnire. Se întâmplaseră multe între timp. Cu toate acestea, pentru „apostoli“, Wittgenstein părea aproape neschimbat. Nu era doar faptul că purta ținuta sa tipică — cămașă descheiată la guler, pantaloni de flanelă gri și niște pantofi din piele cu aspect rustic. Și din punct de vedere fizic anii păreau să fi trecut peste el fără să lase urme. La prima vedere, semăna cu unul dintre talentații studenți care fuseseră și ei invitați și care aflaseră despre ciudatul austriac doar din poveștile profesorilor lor. Bineînțeles, știau cu toții că este autorul aceluia *Tractatus logico-philosophicus*, lucrarea legendară care modelase, dacă nu chiar dominase discuțiile filosofice de

* Pentru o mai bună imagine asupra atmosferei din rândul „Apostolilor“, vezi K. Hale (1998).

la Cambridge din ultimii ani. Niciunul dintre cei prezenți nu ar fi putut pretinde că a început măcar să-i înțeleagă cartea, însă acest fapt nu făcea decât să-i sporească fascinația.

Wittgenstein terminase cartea în 1918, pe când era prizonier de război în Italia, convins că a rezolvat definitiv problemele gândirii *în toate punctele esențiale*, așa încât a decis ca din acel moment să întoarcă spatele filosofiei. Doar câteva luni mai târziu, în calitate de moștenitor al uneia dintre cele mai bogate familii de industriași din Europa, și-a cedat întreaga moștenire fraților săi. După cum îi spunea lui Russell într-o scrisoare de la acea vreme, de acum înainte, chinuit de o severă depresie și de gânduri sinucigașe, va încerca să-și câștige existența „prin muncă cinstită”. Concret, voia să devină profesor de școală primară în provincie.

Iar acum, acest Wittgenstein s-a întors la Cambridge. Se spunea că se întorsese să filosofeze. Geniul, acum în vârstă de 40 de ani, nu avea niciun titlu academic și era lefter. Puținii bani pe care reușise să-i economisească îi ajungeau doar pentru câteva săptămâni în Anglia. Întrebările prudente despre disponibilitatea fraților săi înstăriți de a-l ajuta financiar erau respinse cu vehemență. „Vă rog să acceptați declarația mea scrisă că nu numai că am mai multe rude bogate, dar și că ele mi-ar da bani dacă le-aș cere. DOAR CĂ NU LE VOI CERE NICI MĂCAR UN PENNY“, îi scrisese Wittgenstein lui Moore cu o zi înainte de proba orală a examenului de doctorat*.

Ce era de făcut? Nimeni din Cambridge nu se îndoia de talentele excepționale ale lui Wittgenstein. Toată lumea, chiar și cele mai influente figuri de la universitate, dorea să-l ajute și să-l țină acolo. Dar fără un titlu academic, chiar și în

* B. McGuinness și H.v. Wright (ed.), 1980, p. 176; în continuare: Wittgenstein, *Briefwechsel*.

atmosfera familiară de la Cambridge, s-a dovedit a fi imposibil din punct de vedere instituțional să se găsească o bursă de cercetare pentru fostul student care-și abandonase studiile, ca să nu mai vorbim de un post de profesor permanent.

Așa că, în cele din urmă, s-a pus la cale planul ca *Tractatus logico-philosophicus* al lui Wittgenstein să fie prezentat ca teză de doctorat. Russell sprijinise personal publicarea lucrării în 1921–1922 și scrisese o prefață special pentru a face posibilă publicarea, deoarece considera că lucrarea fostului său elev era cu mult superioară chiar și propriilor studii revoluționare în filosofia logicii, matematicii și limbajului. Așadar nu e de mirare că, la intrarea în sala de examinare, Russell a jurat că „în viața lui nu s-a mai confruntat cu o situație atât de absurdă”^{*}. Cu toate acestea un examen este un examen, iar după câteva minute de întrebări amicale, Moore și Russell au început să pună întrebări serioase. Acestea se refereau la una dintre enigmele centrale ale tratatului lui Wittgenstein, o carte ce nu ducea lipsă de aforisme obscure și pasaje mistice. Să luăm, de exemplu, chiar prima propoziție a lucrării, care este organizată strict după un sistem zecimal sofisticat:

1. Lumea este tot ceea ce se întâmplă

Dar și propoziții precum cele de mai jos i-au nedumerit pe adepții lui Wittgenstein (și îi mai nedumeresc și astăzi):

6.432 *Cum* este lumea este cu totul indiferent pentru ceea ce este mai înalt. Dumnezeu nu se revelează în lume.

6.44 Nu *cum* este lumea reprezintă misticul, ci *faptul* că ea există.

* Apud R. Monk (1991), p. 271.

În ciuda caracterului său criptic, impulsul fundamental al cărții este clar: *Tractatus*-ul lui Wittgenstein se înscrie într-o lungă tradiție a filosofiei moderne, care include *Etica, demonstrată după metoda geometrică* a lui Baruch Spinoza (publicată postum, în 1677), *Cercetare asupra intelectului omenesc* (1748) a lui David Hume sau *Critica rațiunii pure* (1781) a lui Immanuel Kant. Toate aceste lucrări încearcă să traseze o graniță între propozițiile limbajului nostru care au cu adevărat sens și pot lua valori de adevăr și cele care doar par a avea sens și care, din cauza naturii lor iluzorii, ne conduc gândirea și cultura pe căi greșite. Cu alte cuvinte, *Tractatus* este o contribuție terapeutică la problema privind ceea ce noi, ca ființe umane, putem — sau nu putem — vorbi cu sens. Nu întâmplător *Tractatus* se încheie cu următorul paragraf:

7. Despre ceea ce nu se poate vorbi trebuie să se tacă.

Și chiar puțin mai înainte, la paragraful 6.54, Wittgenstein își dezvăluie propria metodă terapeutică:

6.54 Propozițiile mele clarifică prin faptul că cel ce mă înțelege le recunoaște, până la urmă, drept nonsensuri, dacă prin ele — sprijinindu-se pe ele — s-a ridicat deasupra lor. (El trebuie, pentru a spune așa, să arunce scara după ce a urcat pe ea.) El trebuie să depășească aceste propoziții și apoi vede lumea în mod corect.

În colocviul doctoral, Russell s-a concentrat exact asupra acestui aspect. Cum anume trebuia să se întâmple acest lucru? Cum poate fi ajutat cineva, printr-o succesiune de propoziții fără sens, să ajungă la o viziune corectă asupra

lumii? Nu spusese Wittgenstein în mod expres în prefața cărții sale că „adevărul gândurilor comunicate aici“ i se pare „intangibil și definitiv“? Cum ar putea fi astfel dacă lucrarea, după spusele autorului, constă aproape în întregime din propoziții lipsite de sens?

Întrebarea nu era nouă pentru Wittgenstein. Cu siguranță nu venind din gura lui Russell. În decursul anilor și a îndelungatei lor corespondențe, această întrebare devenise aproape un ritual în prietenia lor tensionată. De aceea, încă o dată, în cursul examenului doctoral al lui Wittgenstein, *for old time sake*, de dragul vremurilor trecute, Russell i-a adresat din nou întrebarea.

Din păcate, nu știm ce a răspuns Wittgenstein în apărarea sa. Dar putem presupune că, la fel ca de obicei, s-a bâlbâit ușor, cu ochii strălucitori și cu o intonație extrem de afectată, care semăna mai puțin a engleză vorbită cu accent străin și mai mult cu discursul cuiva care percepe un sens și o muzicalitate aparte în cuvintele limbajului omenesc. În cele din urmă, după câteva minute de monolog ezitant, mereu în căutarea unei formulări clarificatoare — care era felul de a fi al lui Wittgenstein —, va fi ajuns la concluzia că a vorbit și a explicat destul. E pur și simplu imposibil să te exprimi pe înțelesul tuturor. Doar afirmase acest lucru în prefața lucrării: „Această carte va fi poate înțeleasă doar de acela care a gândit el însuși odată gândurile ce sunt exprimate în ea sau cel puțin gânduri asemănătoare“.

Singura problemă era (și Wittgenstein știa lucrul ăsta) că existau foarte puțini oameni, poate nici măcar unul singur, care să fi gândit și să fi formulat idei similare. Nici măcar profesorul său atât de apreciat cândva, Bertrand Russell, autorul *Principia Mathematica*, pe care, la urma urmei, Wittgenstein îl considera limitat din punct de vedere filosofic. Și, cu